

הקשר בין פרשת המרגלים לפרשת ציצית

פרשת שלח כוללת בתוכה מספר עניינים, שהעיקריים שבהם הם: חטא המרגלים, חטא המקושש ומצוות ציצית.

במאמר זה נתמקד בחטא המרגלים, תוך זיקה לסוף הפרשה - מצוות ציצית. אין במאמר יומרה לרדת דווקא לפשוטו של מקרא, אלא להציג גישה לפתרון הכתובים ולהקשרם, ולהציע פן אחד מאותם שבעים פנים שיש לתורה.

מספר קשיים מעסיקים את הפרשנים, ראשונים ואחרונים, בפרשתנו. והעיקריים שבהם הם:

א. מי היו המרגלים? האם אנשים פחותי ערך, כפי שנראה, לכאורה, מתוך חטאם? או כפי שמעידה בהם התורה: "כל נשיא בהם", וכן: "כלם אנשים ראשי בני ישראל המח" (במדבר יג, ב-ג). ומפרש רש"י (על פי מדרש במדבר רבה פרשה טז, ד): "כל אנשים שבמקרא לשון חשיבות".

גם משמותם של המרגלים ניכר בהם שאנשים חשובים הם, שהרי בשמותם יש יסודות של חשיבות ומעלות: שמוע - שמיעה, שפט - משפט, יגאל - גאולה, חושע - תשועה, פלטי - מפלט והצלה, עמיאל - עם ואל (שלמות שמים וארץ), גאואל - גאולה.

אם אכן היו המרגלים חשובים ובעלי מעלות כיצד קרה הדבר, שדווקא הם חטאו וחטויאו את העם בחטא חמור כזה, שלפי הגדרת חז"ל הוא כמרידה בשכינה: "כל החולק על משה כחולק על השכינה".

ב. מה בדיוק היה חטאם של המרגלים? האם באמת היה חטאם כה חמור? האם שיקרו? האם הביאו דין וחשבון מזויף על הארץ?

אמנם שלשה מהפרשנים הקדומים: רש"י, רמב"ן וראב"ע מנסים למצוא חוסר אמת בדבריהם, אך לא כך היא פשוטה של הפרשה, שהרי גם התורה עצמה מעידה על העמים שישבו בארץ כי "גוים גדלים ועצמים הם" (דברים ד, לה), וגם הנביא עמוס מעיד על האמורי: "אשר כגבה ארזים גבחו, וחטן הוא כאלונים" (עמוס ב, ט). וחזר ונשנה בתורה ובנביאים שהארץ נכבשה בכח עליון, ולא בכח טבעי: "ואנכי השמדתי מפניהם את האמורי". ואם כך משמע שאכן כבוש הארץ היתה משימת העומדת למעלה מכוחות אנוש. ואם כך מהו החטא הגדול שחטאו המרגלים, על מה בא העונש הגדול להם ולכלל כולו?

ג. מדוע דווקא לפרשה זו, שעיקרה עוסק בחטא המרגלים, הוצמדה בסופה מצוות ציצית הנראית, לכאורה, מנותקת לגמרי מיתר הפרשה? מהו הקשר בין הפרשיות? ומה עלינו ללמוד מסמיכות זו?

כדי לענות על שאלות אלו, עלינו להתבונן ראשית - בפרשת ציצית:

והיה לכם לציצת וראיתם אתו וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אתם. ולא תתורו. אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זנים אחריכם, למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי והייתם קדשים לאלקיכם (במדבר טו, לט-מ).

מהות המצווה היא קדושה - "והייתם קדשים". הדרך לקדושה זו, לשלמות ולטוהר, מתוארת כאן בשלשה שלבים: א. "וראיתם אתו". ב. "וזכרתם את כל מצות ה'". ג. "ועשיתם". דהיינו, כשבאים לעשות פעולה מסוימת, ראשית - יש לראות מהו הדבר (ראייה במובן מוחשי לחלוטין). שנית - יש לבדוק בהבוננות את דינו, בזכירת כל פרטיו - המותר הוא? שמא אסור? הכדאי לעשות כך? או עדיף שלא? רק לאחר שני שלבים אלו יש לעשות את הפעולה, ואז ודאי שכל פעולות האדם יתבצעו בקדושה הראויה.

בין הראייה לזכירה נוסף פרט: "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם". משמעות הדבר היא, שאין לבצע את הפעולה על פי ראיית העיניים ומחמד הלב ועל פי היצרים והתאוות, אלא יש להעביר את בדיקת הפעולה דרך מערכת בקרה אחרת, היא מערכת המחשבה; השכל והתורה: "למען תזכרו ועשיתם" - שזכירת השכל והמחשבה הטהורה תוביל לביצוע הפעולה, ולא ראיית העיניים. וזהו המסר הנלמד מפרשת ציצית: אין לבצע פעולות, אין לחתליט חחלטות ולהסיק מסקנות לפי ראות העיניים, אלא לפי ציווי ה' בתורתו.

בלשון התורה בחבאת סיפור המרגלים בפרקים יג ו-יד, בולטת מאוד תופעת השורשים המנחים; כשהבולטים שבהם הם: ת.ו.ר, ר.א.ה, ע.י.ן.

השורש ת.ו.ר. חוזר על עצמו בסיפור שלוש עשרה פעמים. כגון: "ויעלו ויתרו" (במדבר יג, כא), "וישובו מתוך הארץ" (שם כה). "הארץ אשר עברנו בה לתור אתה" (שם יד, ז), ועוד. גם הראייה חוזרת על עצמה בפרשה כגון: "ויראום את פרי הארץ" (שם יג, כו), "וכל העם אשר ראינו בתוכה אנשי מדות, ושם ראינו את הנפילים" (שם לב-לג) ועוד.

המרגלים מתייחסים רק למה שראו בעיניהם, ראייה פיסית ותו לא. על כך אומר להם כלב: "עלה נעלה וירשנו אתה כי יכול נוכל לה" (שם ל) - אל תסתכלו על מה שראיתם בעיניכם בלבד - "יכול נוכל לה" - הסתכלו על הדברים בעמקות, הרי הקב"ה בעזרנו - "אם חפץ בנו ה', והביא אתנו אל הארץ הזאת ונתנה לנו" (שם יד, ח), ואף רומז לעם בלשון דו משמעית: "ואתם אל תיראו את עם הארץ" (שם ט), דהיינו, אל תפחדו מהם וגם אל תסתכלו עליהם בעיניכם בלבד, אלא במבט מקיף:

"וח' אתנו אל תיראם!"

אולם, המרגלים בשלהם; עונים שוב באותה מטבע לשון: "וכל העם אשר ראינו בתוכה אנשי מדות... ושם ראינו את הנפילים... ונחי בעינינו כחגבים; וכן היינו בעיניהם" (שם יג, לב-לג). מעניין הדבר, שהמילה "וראיתם" (בצורתה זאת) חוזרת בפרשה פעמיים בלבד: האחת - במרגלים (יג, יח), והשנייה - בפרשת ציצית: "וראיתם אותו וזכרתם", משום שיש אנשים שכח ראייתם הוא קצר, הם רואים כרמשים רק את המונח לפניהם על הארץ, אך לא את מה שלמעלה מהם ובצידיהם. כך מבחינה פיסית, וכך גם מבחינה רוחנית: יש הרואים את הארץ (החומר) בלבד, ולא דבר מהשמיים (הרוחניות).

על הציצית נאמר בגמרא (מנחות מג, ב) ש"וראיתם אותו" מכוון לתכלת, שחתכלת דומה לים, והים לרקיע, והרקיע לכסא הכבוד. היינו: ציצית היא ראייה מושלמת, ראייה המכוונת לשמים, לרוח.

גם השרש ת.ו.ר. המופיע פעמים רבות בפרשת המרגלים חוזר בפרשת ציצית, ושם הדברים ברורים: "ולא תתורו... אחרי עיניכם", ודברים אלו מחדדים באזינו בשעה שאנו שומעים אתד ברי המרגלים: "ונחי בעינינו", "ראינו" וכדומה. חרי אלו ניגודים ברורים בין תחילת הפרשה לסופה.

כל זה בא ללמדנו, שעיקרו של חטא המרגלים לא נעוץ היה בכך ששיקרו, כזבו, או בדו דברים מליבם, אלא בכך שהמרגלים תרו אחרי לבם ואחרי עיניהם אשר היו זונים אחריהם. מרגלים אלו הרצו משפט על הארץ, שהיא הדבר החיוני ביותר לעם ישראל, רק מתוך ראיית עין ורגשות שטחיים - עכשוויים, הסתכלות על הקשיים בכיבוש ועל הקורבנות שאותו דור צריך היה להקריב כדי לרשת את הארץ, מבלי להביא בחשבון את הבכייה לדורות, שתביא אותה בכייה של הלילה החוא.

דברים אלו מקבלים חיזוק נוסף כשמעיינים בחופעתו השנייה של סיפור המרגלים בתורה (דברים א, כח-לח). שם מודגש באופן מיוחד חטאם של המרגלים: "ובדבר הזה אינכם מאמינים בה' אלקיכם ההלך לפניכם בדרך לתור לכם מקור לחנתכם באש לילה לראתכם בדרך אשר תלכו בה... וישמע ה' את דבריכם ויקצף וישבע לאמר: אם יראה איש באנשים האלה הדור הרע הזה את הארץ הטובה... זולתי כלב בן יפנה הוא יראנה" (דברים א לה-לו). דהיינו, הקב"ה תר ומראה לבני ישראל דרכם במשך כל שנות הנדודים במדבר, ואילו המרגלים משתמשים באותו איבר למטרות שליליות, וגם עונשם יהיה מידה כנגד מידה באיבר זה: "אם יראה איש באנשים האלה" - אם יכנס לארץ לא נאמר, אלא אם יראה, משום שבזה היה חטאם - בראייה, "זולתי כלב בן יפנה הוא יראנה" - כיון שכלב השתמש בראייתו באופן חיובי, וכראוי על פי הדרכות ה'.

חטא זה - חטא הראייה בעינים, חוזר ונשנה בתנ"ך, כמאמר רבי יוחנן במסכת חוריות: "כל הפסוק הזה לשם עבירה נאמר: 'וישא לוט את עיניו' (בראשית יג, י);

'ותישא' אשת אדניו את עיניח' (בראשית לט, ז); 'ויאמר שמשון אותה קח לי כי היא ישרה בעיני' (שופטים יד, ג); 'וירא אתה שכם בן חמור' (בראשית לד, ב) " (הוריות י, ב). וכך נאמר גם במסכת סוטה: "שמשון הלך אחר עיניו, לפיכך ניקרו הפלישתים את עיניו" (סוטה ט, ב). ובזה ננזף גם שמואל, כשנדמה היה בעיניו שאליאב ראוי למלוך תחת שאול: "ויאמר ה' אל שמואל אל תבט את מראהו ואל גבה קומתו כי מאסתיהו כי לא אשר יראה האדם כי האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב" (שמואל א' טז, ז).

גם בעניין שמות המרגלים (שלכאורה, בעלי מעלות וחשיבות היו) מלמדים אותנו חז"ל שאין להסתכל עליהם בראייה שטחית; אלא בעמקות ובחתיבוננות, כמאמרם:

יש בני אדם ששמותיהם נאים ומעשיהם כעורים, שמותיהם כעורים ומעשיהם נאים, שמותיהם נאים ומעשיהם נאים, שמותיהם כעורים ומעשיהם כעורים... שמותיהם כעורים ומעשיהם כעורים - אלו המרגלים. מה כתיב בהן? סתור - שסתרו מן העולם (במדבר רבה טז, ז).

וכן הגמרא בסוטה: "סתור בן מיכאל: סתור - שסתר מעשיו של הקב"ה. מיכאל - שעשה עצמו מך... נחבי בן ופסי: נחבי - שהחביא דברו של הקב"ה. ופסי - שפיסע על מידותיו של הקב"ה" (שם לד, ב).

לפי זה, מובן מדוע באח פרשת ציצית כסיום לפרשת המרגלים. פרשח זו היא בעלת מסר של תיקון העיוות הגדול שבדרכם של המרגלים, תיקון הדרך חשגויה שבה פעלו. בפרשח זו נלמדת הדרך העקרונית, שאת תראייה יש להעביר במערכת תורנית. כאשר הקב"ה מצווה לתור, יש "לדרוש ולתור בחכמה" (קהלת א, ג), ולא לתור אחרי העין והלב. במצווה זו יש לימוד חשוב לדורות: לראות כל דבר בראייה כללית, בראיית אחרית דבר, ולא בראיית ההווה בלבד. תוך התעלמות מצרכי הרבים בעתיד.